संस्कृतम् (ऐच्छिकम्, कोड-सङ्ख्या - 022)
आदर्श-प्रश्नपत्रम्
कक्षा - द्वादशी (2025-26)

अवधिः – होरात्रयम् **अङ्कयोजना उत्तरसङ्केताश्च** **पूर्णाङ्काः – 80**

अवधातव्यम् -

(i) अस्याम् अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति। प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति।

(ii) **यदि छात्रः अतिरिक्त-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय यत्र अधिकाः अङ्काः दातुं शक्यन्ते तादृशानां प्रश्नानां मूल्याङ्कनं करणीयम्।**

(iii) अनुच्छेदं श्लोकं वा आधृत्य ये प्रश्नाः ते अवबोधात्मकाः सन्ति। अतः विद्यार्थिनः अनुच्छेदे प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाचि-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति। तदर्थम् अङ्काः देयाः। यदि विद्यार्थिनः उत्तरदान-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।

(iv) त्रुटिपूर्णवर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः।

(v) आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः।

(vi) 'ख' खण्डे (रचनात्मक-कार्ये) वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम्। अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः।

(vii) **प्रश्ननिर्माणस्य प्रश्ने ½ अङ्कः वाक्यलेखनाय अस्ति, ½ अङ्कश्च प्रश्नवाचकचिह्नाय। परं सम्यक्- प्रश्ननिर्माणं यदा स्यात्तदा एव प्रश्नवाचकचिह्नस्य कृते अङ्काः प्रदेयाः।**

खण्डः - 'क'
अपठितावबोधनम् 10 अङ्काः

1.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत –** **(अ) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) प्राणिनः (ii) कर्तव्यपालनेन / कर्तव्यपालनेनैव (iii) स्वकर्तव्यम् **(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) विद्याध्ययनम्, चरित्र–निर्माणम्, स्वदेशस्य समाजस्य च सेवा, सदाचारस्य पालनम्, परोपकारः च इत्यादीनि कर्तव्यानि सर्वैः मानवैः सत्यनिष्ठया पालनीयानि। (ii) सम्यक्तया कर्तव्यपालनेनैव मानवः जीवने सर्वविधाम् उन्नतिं प्राप्नोति। (iii) मानवैः अनिवार्यत्वेन करणीयं कर्म एव कर्तव्यम् इति उच्यते।	**10** **2×1=2** **2×2=4**

	(इ) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत – कर्तव्यपालनम् एव धर्मः / कर्तव्यपालनस्य महत्त्वम् / कर्तव्यपालनम् अथवा अन्यत् किमपि समुचितं शीर्षकं छात्राः लेखितुं शक्नुवन्ति। **(ई) निर्देशानुसारम् उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत-** (क) (iv) महापुरुषाः (ख) (ii) मानवः (ग) (i) सततम्	**1** **3×1=3**
	खण्डः - 'ख' **रचनात्मककार्यम् 10 अङ्काः**	
2. अ **आ**	**भवान् अनिमेषः विगतशीतावकाशे संस्कृतसंवादशालायां भागं गृहीतवान्। तस्याः अनुभवान् वर्णयितुं स्वमित्रं सुधीन्द्रं प्रति पत्रमेकं प्रदत्तसङ्केतानां सहायतया संस्कृतभाषया लिखतु।** **अथवा** **भवती सृष्टिः नवदिल्लीस्थे सरस्वतीविहारे निवसति। भवत्याः क्षेत्रे बहुदिनेभ्यः नगरनिगमस्य अवकरवाहनं नागच्छति। तस्मात्कारणात् रथ्यासु सर्वत्र अवकरम् एकत्रितम् अभवत्। अतः तदवकरम् उत्थापयितुं क्षेत्रे च स्वच्छताव्यवस्थां दृढीकर्तुं नगरनिगमाधिकारिणं प्रति प्रदत्तसङ्केतानां सहायतया संस्कृतभाषया पत्रमेकं लिखत।** छात्राः पूर्णं पत्रं लेखिष्यन्ति। शुद्धपत्राय पूर्णाङ्काः प्रदेयाः। व्याकरणसम्बद्ध-दोषेभ्यः आंशिकरूपेणैव अङ्काः कर्तनीयाः न तु पूर्णाः।	**5**
3. अ **आ**	**प्रदत्ततथ्यानां सहायतया अधोलिखितं विषयम् अधिकृत्य विंशतितः पञ्चविंशतिशब्दात्मकम् अनुच्छेदमेकं संस्कृतेन लिखत –** **विषयः – स्वस्थशरीरे एव स्वस्थमनसः वासः।** जीवने स्वास्थ्यस्य महत्त्वम् स्वस्थं शरीरम् एव मनुष्यस्य वास्तविकी सम्पद् शरीरेण सह मनसः सम्बन्धः उभयोः आरोग्यस्य उपायाः उपसंहारश्च विषयम् आधृत्य छात्राः सरलम् अनुच्छेदं लेखिष्यन्ति। विषयसम्बद्धतायै 2½ अङ्काः भाषिकशुद्धतायै च 2½ अङ्काः दातव्याः। **अथवा** **हिन्दीभाषया आङ्ग्लभाषया वा लिखितानां वाक्यानां संस्कृतेन अनुवादं कुरुत।** 1. सर्वप्रथमम् आर्यभटः अवदत् यत् पृथिवी सूर्यं परितः भ्रमति। 2. वयं वाहनानि सावधानतया चालयेम। 3. त्वम् अधुनैव आपणं गत्वा शाकानि आनय।	**5**

	4. अस्माकं भारतदेशः विश्वपटले सुशोभते। 5. किं यूयं कार्यक्रमे भागं ग्रहीष्यथ?	
	खण्डः - 'ग' **अनुप्रयुक्तव्याकरणम् 15 अङ्काः**	
4. अ **आ**	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत।** **(क)** आचार्यः **प्राणायामेत्यादिकं** स्पष्टीकृत्य एव कक्षां समापयति। **(ख)** कार्यं समाप्य स्वगृहं **प्रत्यागमनं** + **च** तस्य वैशिष्ट्यमासीत्। **(ग)** **गौरः** + **युवा** हयेन पर्वतश्रेण्युपरि गच्छति। **अथवा** **अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत।** (क) **तयेप्सितं** देवः प्रतिपादयति। (ख) **शूरम्** + **कण्टकमिव** परिहरति। (ग) कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः **प्रकृतिजैर्गुणैः**।	**3×1=3**
5.	**रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत।** **(क)** (ii) कुशल+णिनि (ख) (i) उक्तवान् (ग) (iv) अप्रबोध + टाप्	**3×1=3**
6.	**मञ्जूषायां प्रदत्तैः समुचितैः अव्ययपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा वाक्यानि लिखत।** **(क)** **उच्चैः** स्वनेन कवलीकृतम् इव गगनतलम्। **(ख)** छात्राः योगशिक्षायाः प्रायोगिकं व्यवहारं **श्वः** करिष्यन्ति। **(ग)** देदीप्यमानशरीरः समुद्रः **सहसा** आगत्य ब्राह्मणम् अवदत्।	**3×1=3**
7. अ **आ**	**कोष्ठके प्रदत्तशब्देषु समुचितां विभक्तिं प्रयुज्य वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत।** **(क)** ते उदारचित्तेन **मह्यम्** (अस्मत्) क्षमां दास्यन्ति। **(ख)** सर्वेषां प्राणिनाम् **अन्नेन** (अन्न) एव प्राणधारणं भवति। **(ग)** रे, रे, **महाराजं** (महाराज) प्रति कः क्षत्रियः? **अथवा** **कोष्ठके प्रदत्तशब्देषु समुचितां विभक्तिं प्रयुज्य वाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत।** (क) धिग् **जाल्मान्** (जाल्म)। (ख) योगः **कर्मसु** (कर्मन्) कौशलम्। (ग) एतेषां रत्नानां मध्ये यत् **तुभ्यं** (युष्मत्) रोचते तद् गृहाण।	**3×1=3**

8.	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समुचितं विग्रहं समस्तपदं वा चित्वा लिखत।** **(क)** (iii) अविद्यया **(ख)** (i) दुर्बला आशा यस्य सः **(ग)** (ii) अरुन्धतीजनकौ	**3×1=3**
	खण्डः - (घ) (i) **पठितावबोधनम् 25 अङ्काः**	
9.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत –** **I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) अश्रुधारा (ii) कौतूहलवशात् (iii) द्वित्राणाम् **II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) सर्वे अश्रुलहृदयैः सौप्रस्थानिकीं ज्ञापितवन्तः। (ii) श्रीनायारः कार्यालयलिपिकं दायित्वहस्तान्तरणपत्रकं सज्जीकर्तुम् अकथयत्। (iii) श्रीनायारः सर्वेभ्यः निवेदयितुम् अकथयत् – 'यदि कस्मैचिद् अज्ञातेन मया रूक्षो व्यवहारः प्रदर्शितः स्यात्, तदर्थं ते मह्यमुदारचित्तेन क्षमां प्रदास्यन्ति' इति । **III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -** (i) आर्द्रीकरोति स्म (ii) अवनमय्य **अथवा** **(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -** (i) भागम् (ii) कौतूहलवशात्	**5** **2×½=1** **2×1=2** **2×1=2**
10.	**अधोलिखितं पद्यद्वयं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत -** **I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) अकर्मणः (ii) सिद्धिम् (iii) नियतम् **II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) कर्मणाम् अनारम्भात् नैष्कर्म्यं सुनिश्चतं नास्ति। (ii) अकर्मणः अधिकं प्रशंसनीयं कर्म अस्ति। (iii) शरीरयात्रायाः सिद्धतायै पुरुषः कर्म कुर्यात्।	**5** **2×½=1** **2×1=2** **2×1=2**

	III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (i) त्वम् (ii) कर्म **अथवा** **(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -** (i) संन्यसनात् (ii) अकर्मणः	
11.	**अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत –** **I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) श्यामपट्टे (ii) यमः (iii) योगाङ्गानाम् **II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) स्वविषयसम्प्रयोगे चित्तस्वरूपानुकार इवेन्द्रियाणां प्रत्याहारः। (ii) योगाङ्गानां फलं ज्ञातुं छात्राणां महती उत्कण्ठा वर्तते। (iii) शौचसन्तोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः सन्ति। **III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -** (i) छात्राः (ii) महती **अथवा** **(आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत -** (i) साम्प्रतम् (ii) अपरिग्रहः	**5** **2×½=1** **2×1=2** **2×1=2**
12.	**अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत –** (क) शिववीरचरः **कस्मात्** न विरमति? (ख) **केन** सर्वोऽपि ब्राह्मणसमूहो दक्षिणया तोषितः? (ग) **कीदृशान्** गुरून् अवधीरयन्तः खेदयन्ति? (घ) तीक्ष्णतरा ह्यायुधश्रेणयः **कस्य** अपि दृप्तां वाचं न सहन्ते?	**4×1=4**
13.	**अधोलिखितस्य श्लोकस्य अन्वयं लिखत।** **अन्वयः** – अभियास्यमानात् कुबेरात् लब्धं तं समस्तम् एव भासुरहेमराशिं भूपतिः कौत्साय सुमेरोः वज्रभिन्नं पादम् इव दिदेश।	**3**

14. अ आ	**अधोलिखितस्य श्लोकस्य भावार्थं संस्कृतभाषया लिखत।** छात्राः श्लोकस्य भावार्थं संस्कृतेन स्वयं लेखिष्यन्ति। समुचितभावार्थाय पूर्णाः अङ्काः प्रदेयाः। व्याकरणिकाशुद्धीनां कृते आंशिकरूपेण अङ्काः कर्तनीयाः। **अथवा** **'शुकनासोपदेशः' इति पाठम् आधृत्य मन्त्रिणा शुकनासेन प्रदत्तोपदेशस्य सारं सङ्क्षेपेण संस्कृतभाषया लिखत।** 'शुकनासोपदेशः' इति पाठम् आधृत्य मन्त्रिणा शुकनासेन प्रदत्तोपदेशस्य सारं छात्राः सङ्क्षेपेण संस्कृतभाषया लेखिष्यन्ति। समुचिततथ्यानां कृते पूर्णाः अङ्काः प्रदेयाः। व्याकरणिकाशुद्धीनां कृते आंशिकरूपेण अङ्काः कर्तनीयाः।	3
	खण्डः - (घ) (ii) **संस्कृत–साहित्येतिहासस्य सामान्यः परिचयः 10 अङ्काः**	
15.	**अधोलिखितप्रश्नानाम् उत्तराणि विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।** (क) (iii) कालिदासः (ख) (i) भगवान् शङ्करः (ग) (iv) महाभारतम्	3×1=3
16.	**प्रश्नानाम् उत्तराणि विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।** (क) (ii) आख्यायिका (ख) (i) जीवन्धरचम्पू (ग) iv) त्रिविक्रमभट्टः	3×1=3
17.	**प्रदत्तविकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चित्वा लिखत।** (क) (ii) यजुर्वेदात् (ख) (i) भासः (ग) (iii) शारिपुत्रप्रकरणम् (घ) (ii) वीररसः	4×1=4
	खण्डः -'ङ' **छन्दोऽलङ्कारपरिचयः - 10 अङ्काः**	
18.	**(अ) अधोलिखितप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।** (क) पूर्वापरौ तोयनिधीवगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः। (ख) उक्ता वसन्ततिलका तभजाजगौगः।	3×1=3

	(ग) ऽ।। **(आ) अधोलिखितश्लोकपङ्क्तिषु प्रयुक्तं छन्दः परिचीय तस्य नाम लिखत।** (क) मालिनी (ख) मन्दाक्रान्ता	**2×1=2**
19.	**(अ) अधोलिखितप्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत।** (क) सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यञ्जनसंहतेः। **क्रमेण तेनैवावृत्तिर्यमकं विनिगद्यते**।। (ख) उच्छलद् भूरि कीलालः शुशुभे वाहिनीपतिः। (ग) तद्रूपकमभेदो यः उपमानोपमेययोः। **(आ) अधोलिखितासु श्लोकपङ्क्तिषु प्रयुक्तालङ्कारस्य नाम लिखत।** (क) उपमा (ख) अनुप्रासः	**3×1=3** **2×1=2**

****